

Pastebėtina vadybos srities monografija

Juozas Ruževičius

Vilniaus universitetas
Saulėtekio al. 9, LT-10222 Vilnius

Recenzuojamos monografijos amplua. Vilniaus universiteto Vadybos katedros profesoriaus Gedimino Beržinsko monografija³ „Vadovo asmenybės ugdymo etika“ skirta vadovų ugdymo ir vadybininkų rengimo specifiškojo moralinio-etinio sando nagrinėjimui ir sutelkimui, taip pat šios plotmės mokymams daugumos ar netgi visų profilių organizacijose. Recenzuojamos monografijos struktūrą sudaro įžanga, trylika skyrių (juose 35 poskyriai), baigiamosios autoriaus įžvalgos ir penki rinktiniai priedai – ištraukos iš įžymiųjų kūrėjų veikalų.

Kad ir paviršutiniškai suvokiant etikos dėstymo būklę daugelyje švietimo įstaigų, neišskiriant ir universitetų, įmanoma suvokti tuos nemenkus uždavinius ir sunkumus, kuriuos teko įveikti monografijos autoriui. Mat net XXa. pradžioje etika turbūt pagrįstai laikoma nebrandžiu dalyku, neįstengiančiu varžytis su išplėtotais ir matematiškai formalizuotais gamtos ir netgi socialiniais mokslais. Etikos pamatus IV a. prieš mūsų erą paklojo genialus senovės Graikijos mąstytojas ir mokslininkas Aristotelis. Per prabėgusius du su puse tūkstantmečio moralės ir etikos tematika parašyta gausybė foliantų, straipsnių, traktatų. Tačiau pripažintina – aiškumo vis dėlto stingama, moralinės, taigi ir ypač etinės sąmonės drumstis išliko, dorinio ir dorybinio mokymo, lavinimo, ugdymo sunkumai baugina ir net atgraso nuo paties dalyko, kurio asmenybinė bei socialinė vertė visuotinai pripažinta. Mokomųjų etikos knygų ir monografijų autoriai dažnai imasi chronologinio istorinio metodo, bet jo vertė abejotina, o pagaulumas arba ribotas, arba neatperkantis įdėtų pastangų. Kita vertus, nors iki dvidešimtojo šimtmečio pabaigos sociologija, psichologija, filosofija, kultūrologija pasiekė įstabių teorinių aukštumų, tačiau akivaizdžiai stinga grandies, per kurią teoriniai pateikimai pasiektų plačiausią skaitytojų ratą ir taptų veiksmingu edukacijos sandu.

Kodėl taip nutiko? Skaitant recenzuojamą monografiją visa tai pamažėle aiškėja: (1) per ilgą civilizacijos raidą būta neįveikiamų sunkumų suformuluojant etikai lemtingai svarbios *gėrio* sąvokos apibrėžimą; (2) neįstengta atsiriboti nuo gajaus ir landaus reliatyvizmo, paneigiančio vertybių tikrumą ir pastovumą; (3) nepavyko sukurti darnios ir apimlios etinės doktrinos keletu pamatinių elementarių principų pagrindu; (4) etiką beveik nustelbė raidos viršūnes pasiekusi psichologija. Klausina, ką visa tai turi bendra su vadyba, su jos turiniu ir tikslais? Tiktų atsakyti taip: vadovas, strategas, lyderis privalo būti besąlyginiu kolektyvo, komandos, grupės autoritetu. O tame autoriteto konstrukte moralinio dėmens svarba jei ir nėra lemianti, tai

bent tikrai reikšminga. Tai tampa vis reikšmingiau nesulaikomai ir nepaliaujamai plėtojantis kokybės kultūrai (jei siauriau – tai, pavyzdžiui, visuotinei kokybės vadybai), o šioje, pripažintina, klostosi subtilus asmens ir asmenybės kokybės aspektas.

Vadovai bet kuriuo atžvilgiu nėra eiliniai visuomenės nariai. Jiems tenka nelengva įvairiapusė atsakomybė. Dėl šios priežasties vadovų ugdymui teikiama etinė doktrina privalo būti ne sporadiniai abstraktūs svarstymai ar istorinis diskursas, o vientisa ir aiški pasaulėžiūra kurianti intelektualinę sistemą, kurią įmanoma perteikti kolektyvo nariams, kolegoms, valdiniam, gal net apskritai – liaudžiai, tautai, visuomenei, bendruomenei. Iš recenzuojamo kūrinio palaipsniui paaiškėja: etika kaip dalykas apima ne moralumo kaip doros aptarimus, svarstymus, vertinimus, o pasiūlo individui augimo, kilimo, raidos, vystimosi iki gėrio kultūros kūrėjo, iki brandžios asmenybės kelią, kuriam alternatyvos nepateikia joks kitas dėstomasis dalykas ar tyrinėjimų laukas.

Monografijos originalumas ir novatyvumas. Naujoviškų elementų monografijoje nei daug, nei mažai, taigi saikinga. Ne gana to, išvengiama klampaus teksto ir specialaus techninio žargono. Vertėtų panagrinti, pavyzdžiui, pamatinės *gėrio* sąvokos apibrėžimo sudarymo vyksmą. Šią sąvoką sudaro dvejetas sandų: (1) gyvenimo teigimas ir (2) žmogaus elevacija. Gyvenimo teigimo sandas plačiausiai žinomas ir etikoje bene visuotinai priimtas jau bemenk šimtmetis. Šį sandą į etiką įvedė kultūros išmokytojas A. Šveiceris, E. Fromas ir netgi A. Einšteinas. Taigi šio sando paneigimas arba patikslinimas vargiai beįmanomi net tolimoje ateityje. Tačiau tik šis vienintelis sandas nepakankamas, ir jis reikalauja „kokybinio“ papildo. Šis papildas monografijoje pavadintas *žmogaus elevacija*, gauta pakoregavus įžymiojo sociologo, psichoanalitiko ir humanisto Ėričo Fromo siūlytą „žmogaus galių išskleidimą“, kuris galima laikyti dviprasmiu, tad ir jo priimtumas etikai kelia abejonių.

Apskritai *elevacijos* sąvokos ir turinio atskleidimas – turbūt viena svarbiausių monografijos naujovų. Toji naujovė tarsi ir sąlygiška. Mat pats terminas paimtas iš anglų intelektualo ir iškilaus valstybininko Džono Stiuarto Milio veikalo „Apie laisvę“, tačiau ne iš lietuviškojo veikalo vertimo, kuriame šis terminas tarsi nunyko, o iš originalo, kur jis yra organiškai teksto dalis. Elevacija, monografijos autoriaus interpretacijoje, tai asmens moralinės sąmonės kilimas nuo pradinės nebūties iki aukščiausiojo tarpsnio. Tarpsnių gradaciją aštuntame praėjusio amžiaus dešimtmetyje sukūrė amerikiečių psichologas Lorenas Kolbergas. Šioje plotmėje sunkumų lyg ir nebėra, tačiau ryškėja autoriaus ryžtas aukščiausiai moralinės sąmonės

³ Beržinskas G. *Vadovo asmenybės ugdymo etika: Monografija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006, 312 p. ISBN 9986-19-968-9

tarpsnį pavadinti ne autonominiu, kaip L. Kolbergas, o *aretonominiu*. Šis terminas – antroji svarbi monografijos naujovė. Terminą knygos autorius išveda iš senosios graikų kalbos žodžių *aretē* (liet. dorybė, šaunumas, tobulumas) ir *nomos* (liet. įstatymas, dėsnis). Šis terminas, lyginant su L. Kolbergo vartotu *autonomijos* terminu, regis, prasmingesnis, sklandesnis, o ir prasmės jame tarsi gerokai daugiau, nes išvengiama etikai svetimo subjektyvumo.

Iš monografijos aiškėja: yra principinių etikos ir psichologijos skirtumų. Psichologija – tai bazė (paties Aristotelio išaiškinimu) etikai, tačiau psichologija pastarąją nei pavaduoti, nei viršyti negalinti. Maža to, monografijoje užsimojama parodyti etikos viršumą. Tas gal tikras, o gal tariamas viršumas ryškinamas per visą rašinio tekstą, įvedant papildomas (lyg ne specialiai sukurtas) novacijas, kaip antai – etikologą (tai priesakų aukštesniajam žmogui, brandžiai asmenybei, gėrio kultūros kūrėjui sąvadas), eupatiją (tai lygiagreti intelektui jausminė proto dalis), etinį imperatyvą (sekta, matyt, I. Kanto kategorinio imperatyvo formulavimo stiliumi), etinius asmenybės tipus, pavyzdinio dorybingo charakterio aprašą ir dar daugiau tarsi reikšmingų dalykų, kuriuos išdėstyti glaustoje recenzijoje neįmanu. Palaipsniui išryškėja esmiškasis autoriaus užmojis – sukurti darnią, išbaigtą, vaiskią, bet svarbiausia – elementarią ir vientisą (mūsų žodžiais paaiškina: vientisas – tai ištisas, iš vienos masės, nesudėtingas, paprastas) etinę doktriną, ir dargi fundamentalią doktriną. Toks kūrybinis užmojis savitas tuo, kad daugiausia tenka ne kurti naujai, o telkti įžymiųjų mąstytojų ir tyrinėtojų minties įvairovę į darnią visumą. Toks veikimo būdas seniausiai išbandytas ir buvęs vaisingas. Kita vertus, minėtus užmojus įgyvendinti galėjo tik išskirtinės intelektinės brandos asmenybė – recenzuojamo kūrinio autorius, nuosekliai ir giliai nagrinėjantis vadybos ir verslo etikos sritį jau daugelį metų. Prisiminkime ir kitus autoriaus fundamentalius šios srities veikalus „Etika gyvenime ir versle: pažinimas ir taikymas“ (2002), „Moralinis ir etinis asmenybės ugdymas“ (2004), „Elevacinė etika“ (2007).

Monografijos reikšmė studijoms ir praktikai.

Visuose švietimo lygmenyse – nuo mokyklinio iki universitetinio – etinės krypties disciplinos yra, bet jos lyg sporadiškos, pasirinktinės, apskritai apibūdinant – jos neretai laikomos antraeilėmis. Vadybos vadovėliuose etiniai dalykai glaustai paminimi, tačiau sistemiškumo pasigendama, tarsi dalykas savaime suprantamas, paprastas, akivaizdus. Kita vertus, šalies moralinė būklė visumoje vertintina tik kaip patenkinama, o dalis apžvalgininkų vertina ją kaip prastą. Šalies socialinės būklės rodikliai, pavyzdžiui, nusikalstamumas, eismo nelaimės, korupcija, savizudybės, emigracija ir daugelis kitų verčia manyti, kad šalies gyventojų moralinis-etinis švietimas, lavinimas, ugdymas visokeriopai gerintini. Žinia, šioje plotmėje daugiau galėtų ir privalėtų nuveikti mokykla, mokytojai, dėstytojai. Bet gal nemažiau įstengtų nuveikti organizacijų vadovai, politikos lyderiai, neišskiriant nė aukščiausio rango valstybinės valdžios vykdytojų. Tokioje situacijoje bręsta mintis ar požiūris apie šalies raidos vizijos neapibrėžtumą ar net tokios vizijos, kaip idėjinio vaizdinio, stygių. Monografijoje remiamasi lietuvių filosofo Stasio Šalkauskio suformuluotu

patriotizmo sąvokos nusakymu ir, parafrazuojant tą apibrėžimą, išsakomas siektinas raidos tikslas – moralinė tautos didybė. Taip pat ar panašiai dalykas išdėstomas poskyryje „Politinės raidos etinis kelias“ (p. 273–278). Tačiau visuomeninė (ar tautinė) plotmė vargiai būtų gyvybinga be asmenybinės. Tas asmenybinis monografijos aspektas, regis, tvirtesnis ir platesnis nei socialinis. Kita vertus brandesnės ar pažadintos sąmonės asmenys turėtų atrasti tvirčiausių motyvų nuodugnias monografijos studijas ir jos turinio dėmesingam įsavinimui.

Monografijoje nesama polemikos ar konfrontacijos nei su religija, nei su filosofija. Nuo jų tyliai atsiribojama, paskelbiant surašytąją teoriją praktišku, tikrovišku, žemišku dalyku, kurios tikslas – brandi asmenybė su tvirta ir skaidria pasaulėžiūra ir net dar daugiau – gyvenimo kloties metodika. Tatai turėtų būti priimtina įvairiausių pažiūrų, tikybų ar nusistatymų asmenims. Veiksnaus moralinio auklėjimo stygius dažnokas net aukštesnio kultūrinio išsivystymo šalyse, o neretai nutinka, kad minėtas stygius žlugdo žmonių likimus ir/ar sukelia nuožmias priešpriešas. Reikalinga bendriausia, tvirta taikinanti ir sutaikanti etika didžiausios pagarbos gyvybei pagrindu. Tokią etikos atmainą tarsi ir siekta sukurti. Juk iki šiandien gąjį pažiūra, esą žmonija linkusi dreifuoti bet kur, o istoriniai procesai neįmanomi valdyti. Kita pažiūra teigia, kad toks dreifavimas pražūtingas, kad gėrio kultūrą privalu diegti, plėtoti, skleisti visomis išgalėmis ir priemonėmis.

Monografijos pirmajame skyriuje, pavadintame „Etika, moralė ir asmens kokybė“ išryškinamas skirtumas tarp moralės ir etikos terminų, nurodomi skirtingi jų tikslai, pateikiami privalomi pamatinių sąvokų apibrėžimai, vardijami didokai moralinio-etinio mokymo sunkumai, nagrinėjama visuomenės kaip visumos sociokultūrinė stratifikacija, o svarbiausia – pateikiama asmens kokybės samprata. Tai ypatingai kontraversiškas dalykas, tačiau pionieriškas ir reikšmingas brandžiai sąmonei. Monografijoje bandyta apibūdinti pasaulio moralinės kultūros būseną ir išnagrinėti problemišką moralinę situaciją formuojančius faktorius.

Antrajame skyriuje nagrinėjama reikšmingas proto apibrėžimo ir jo sandaros dalykas, užsimojant išryškinti skirtumus tarp proto ir intelekto. Tą skirtumą kadaise nesuk veikaluose buvo nurodęs iškilusis humanistas E. Fromas, bet be paminėjimų tie skirtumai konkrečiai nebuvo įvardyti. Monografijos autorius tą skirtumą randa emocinėje sąmonės struktūroje ir atitinkamą papildomą proto dėmenį pavadina *eupatijos* terminu. Šioje apimtyje tarsi sekama žmogaus sielos aukštumų tyrinėtoju Abrahamu Maslou, tačiau einama ir nueinama savaip, kryptingiau, konkrečiau. Trečiasis skyrius „Mąstymas“, regis, teturi vieną naujovę – etinę logiką, kuri turbūt įmanoma tik jau tvirtai įsavinus etikos visą kursą. Šiame skyriuje tilpo ir gan sudėtingas dialektiką gvildenantis poskyris. Ketvirtasis skyrius, pavadintas „Gyvenimo etika“, skaitytojui turėtų būti įdomiausias, kadangi jame teikiami atsakymai į bene svarbiausius būties klausimus, tarsi rinktinės taisyklės ar paliepimai. Šiame skyriuje talpinami ir svarbiųjų etikos kategorijų – gėrio, dorybės, blogio, ydos – apibrėžimai, kurie autoriaus, panašu, buvo išvargti per keliolika metų triūso.

Skyriuje „Vadovo asmenybės etika“ užsimota sukurti ir atskleisti etinius asmenybės tipus, kurių, priešingai psichologiniams ar socialiniams, kaip ir nebūta. Bene vertingiausias šio skyriaus poskyris – tai pavyzdinio dorybingo charakterio aprašas, galimas teikti švietimo ir gal net studijų institucijose. Šeštajame skyriuje suformuluoti savaip įdomūs sąvokų *siela* ir *dvasia* elementarūs apibrėžimai. Dauguma monografijoje teikiamų apibrėžimų – glausti, lakoniški ir formuluojami tokiais būdais, kurie lengvina įsiminimą ir atsiminimą. Pavyzdžiui, *dvasios*, kaip moralinių jėgų, apibrėžtis itin glausta, racionali ir lengva įsiminti bei išlaikyti net ilgalaikėje atmintyje.

Per pirmuosius šešetą knygų skyrių tarsi jau ir susiklosto naujoviškumu pasižyminti etinė doktrina. Tad paskesniuose septyniuose skyriuose šią doktriną siekiama pritaikyti skirtingose žmogaus būties srityse, o būtent – švietime, komunikacijoje, versle, vadyboje, politikoje, mene ir net autentiškos laimės paieškose. Naujovių esama ir šiuose lyg baigiamuosiuose kūrinių skyriuose. Išdėstyti bei aptarti jų visumą ar bent daugumą nėra šios recenzijos nei uždavinys, nei išgalė. Reikšminga yra pastebėti, kad autoriaus yra randami du laimės pavidalai: psichologinis ir etinis. Šie pavidalai žinotini laviam žmogui.

Monografijos logiškumas, metodiškumas, emocingumas, stilius ir vaizdumas. Per visą monografijos tekstą driekiasi pakankamai nuoseklus logiškumas. Vienąsyk apibrėžus gėrio sąvoką, tolesnės terminų, kategorijų, sąvokų apibrėžtys be nuokrypų išvedamos iš anos pagrindinės. Nepavyko aptikti ryškesnių logikos, nuoseklumo ar argumentavimo spragų. Pastebėtina, kad monografijos autoriui teko spręsti sunkokus metodologinius uždavinius. Pavyzdžiui, koku būdu atsikratyti plačiausiai paplitusio net Vakarų kultūroje, taigi ir etikoje, reliatyvizmo, o kita vertus, išvengti ne mažiau klaidaus ir pretenzingo absoliutizmo? Regis, rasta vienintelė reali alternatyva – dialektinis metodas, kuris apima ir reliatyvizmą, ir absoliutizmą, tačiau ne į vieną iš anų dviejų nesuvedamas, o dar išpūdingiau – sutinkama su vadinamąja Aristotelio vidurio doktrina.

Žmonijos minties lobynas pasiūlė ir pirmąjį etikos principą. Pastarasis pasiskolintas iš egzistencializmo filosofijos sulig žinoma prancūzų menininko ir mąstytojo Ž.– P. Sartro formuluote: egzistavimas pirmesnis už esmę. Jei ši formuluotė ne kiekvienam pritiks, galima remtis paprastesniu žemišku egzistencializmo teiginiu: žmogus sukuria save per savo paties pastangas. Kokia teksto tonacija? Didžioji teksto dalis mažorinė, taigi pakili, optimistinė, džiugi. Mažesnioji dalis – minorinė, taigi elegiška, graudi, liūdna. Gal tinka taip, gal geriau būtų ištaisai mažorinė tonacija. Tatai ne vien autoriaus apsisprendimo reikalas – nuo to gali pareiti ir šio kūrinių likimas.

Monografijoje daug dėmesio ir vietos skiriama emociniams kultūros, proto, sielos dėmenims. Emocinė kultūros dalis laikoma lemtinga moralei ir etikai, netgi protui. Jeigu yra taip, tai tekstas reikalauja ypatingos leksikos – kruopščiausiai atrinktų žodžių ir apskritai stilistinių figūrų įvairovės. Autoriaus pastangos šioje plotmėje jaučiamos, o galiausiai palieka malonus didžiulių mūsų lietuviškos kalbos galimybių išpūdis ir suvokimas. Monografijos tekste patalpinti 29 paveikslai. Pastebėtina, kad tokios ar panašios tematikos tekstuose paveikslas (brėžinys, schema, grafikas) – retas dalykas. Bet leidinyje pateikti autoriai paveikslai – tikrai vertingos vaizdumo ir dėstomų

dalykų esmės bei sąsajų suvokimą palengvinančios priemonės. Ir dar pastebėtina – teksto puslapiai nėra „aklinai“ užpildyti; esama paryškinių, pasvirusio šrifto, svarbieji apibrėžimai ir maksimos įrėminti ir sunumeruoti, esama neužpildytų teksto plotelių; tatai nėra smulkmenos, nes tie elementai lengvina teksto skaitymą, nenuvargina regos. Tačiau, kita vertus, nėra tokių ir tiek teksto „išgražinimų“, kad būtų blaškomas dėmesys ar jaučiama perkrova techninėmis maketavimo detalėmis.

Kritika, pastabos, siūlymai. Jaučiamas ar išvelgiamas monografijos siekinių ir užmojų rimtumas įpareigoja nurodyti bent tokius trūkumus: (1) aiškiai stinga kategorijų, sąvokų, terminų apibrėžimų rodyklės, talpintinos rašinio pabaigoje; skaitytojui ar studentui tokia rodyklė būtų ypač pravarti, nes ieškant reikiamo apibrėžimo ar aiškinimo nepatogu klaidžioti per visą apimlų tekstą; (2) metodinėje monografijos dalyje (poskyris 1.3) etika paskelbiama ne gamtine ar žmoniškąja duotybe, o meno ir mokslo kūriniu, kuriam privalomi meninės sandaros dėmenys; deja, stilistinių figūrų tekste mažoka; jų turėtų ir galėtų būti daug daugiau; jos – ne smulkmena, o būtino pagavimo priemonė; (4) svarbūs intelekto, proto apibrėžimai (poskyris 2.4) sunkokai įsimenami; (5) specialusis *aretonomijos* terminas neryžtingai paliktas tekste, nors tiktų talpinti į antrąją lentelę.

Pastebėtina, kad didoka dalis monografijoje tilpusių naujovių pretenduoja keisti nusistovėjusias sampratas, supratimus, suvokimus. Tokių naujovių iširtinimas visuomeninėje sąmonėje – trukus dalykas, ir yra reali tikimybė jas neprigysiant, ar prigysiant tik dešimtmečių perspektyvoje. Gali būti, kad prireiks jų propagavimo ar tam tikros korekcijos. Gal būtų priimtini tokie siūlymai: (1) parengtoji etinė doktrina savita ir naujoviška, užtat reikalaujanti išskiriančio pavadinimo, nes įprastinis *etikos* terminas menkai informatyvus; beveik per visą monografijos tekstą vartojamas *elevacijos* terminas suponuoja ir galimybę šį terminą vartoti kaip pažyminį; tad turėtume *elevacinę* etiką; kodėl ne, jei plačiai žinomos autentiškumo, humanistinė, stoicizmo bei daugybė specialiųjų etikos atmainų; (2) būtų reikalingas užduočių lavinimuisi pluoštas – sprendžiamų situacijų, problemų, pratimų; tokios užduotys pagelbėtų įsavinti teorinę monografijos dalį ir lavintų mąstymą, sprendimų priėmimą; (3) tekste remtasi iškilųjų etikos kūrėjų idėjomis, mintimis, teiginiais; tad gal vertėtų pateikti jų biografinius duomenis, kaip gyvenimo ir veiklos sektinus pavyzdžius.

Recenzuojama monografija yra reikšmingas ir novatyvus kūrinys, vertas vertimo į anglų ir rusų kalbas.

Juozas Ruževičius

A New Monograph on Ethics of Fostering Manager's Personality

Summary

In 2006 the publishing house "Vilnius University Press" published the monograph "*Ethics of Fostering Manager's Personality*" by prof. Gediminas Berzinskas. Although the monograph is assigned mainly to leaders and managers of organizations, it would be helpful to bachelor and master studies in colleges and universities. The monograph consists of introduction, thirteen chapters, author's final thoughts, and five appendixes. There are 312 pages, 30 figures, 116 references, and 1 table in the monograph.

The monograph deals with complicated issues of fundamental ethics and it's implication in various fields of human activity. There are several notable innovations and entirely new notions, for instance aretonomy, elevatic, eupathy, ethicologue, aretothymic and so on. There

one could find ample chapter on stratification of society based on moral stages of human beings. The problem of man's quality had been elucidated in the other chapter and three indices of this quality had been described. The more precise definitions of good, virtue, evil, and vice had been elaborated. These definitions helped to create almost new kind of ethics, namely – elevatic one.

The other distinctive feature of the monograph is total orientation to personal development of the manager, the student and/or of rank and file reader. New ethical typology of persons had been offered in parallel with psychological and/or sociological typologies.

Exemplary virtuous type of character had been prepared (it had been named as elevatic) and carefully grounded. There are three notable features of this character, namely – responsibility, creativeness, and fortitude, but overall orientation should be to superego, which consists of me ideal and conscience. The monograph "Ethics of Fostering Manager's Personality" eventually might be helpful in education of new generation for country, and presumably will help to improve the overall morale of the country. Yet there are such novelties in monograph which may not be receptive to everybody.

Received in February, 2008; accepted in April, 2008.